

стажист-дослідник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Присвячено проблемі удосконалення господарсько-правового механізм державного регулювання телекомунікаційних відносин. Розглянуть зміст організаційно-господарських повноважень НКРЗ та відповідні аспекти його функціонування. Зроблена спроба систематизувати засоби державного регулювання ринку телекомунікаційних послуг.

Ключеві слова: державне регулювання ринку телекомунікаційних послуг, НКРЗ, тарифне регулювання ринку телекомунікаційних послуг, граничний тариф, нетарифне регулювання ринку телекомунікаційних послуг.

Посвящено проблеме совершенствования хозяйственно-правового механизма государственного регулирования телекоммуникационных отношений. Рассмотрено содержание организационно-хозяйственных полномочий национальной комиссии, осуществляющей государственное регулирование в сфере связи и информатизации, а так же соответствующие аспекты ее функционирования. Сделана попытка систематизировать средства государственного регулирования рынка телекоммуникационных услуг.

Ключевые слова: государственное регулирование рынка телекоммуникационных услуг, НКРС, тарифное регулирование рынка телекоммуникационных услуг, предельный тариф, нетарифное регулирование рынка телекоммуникационных услуг.

Dedicated to the problem of improving the economic and legal mechanism of state regulation of telecommunication relations. Consider the content of organizational and economic powers of National Commission for carrying out state regulation in the field of communication and information and relevant aspects of its operation. The attempt to systematize the methods of state regulation of telecommunications services.

Keywords: state regulation of telecommunications services, National Commission for carrying out state regulation in the field of communication and information, tariff regulation of telecommunications services, marginal tariff, non-tariff regulation of telecommunications services.

Постановка проблеми. Інтенсивна інформатизація більшості сфер суспільного життя набуває значення одного з найважливіших глобальних і визначальних чинників процесів подальшого соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку людства.

Сучасний розвиток інноваційних процесів відіграв провідну роль у формуванні нового типу світової економіки, де одним з ключових факторів конкурентоспроможності виступає інформація,

якість телекомунікаційних мереж та доступ до них, серед яких особливе місце займають саме телекомунікаційні системи та зміст правового регулювання їх діяльності. Інтегративною частиною системи суспільних відносин із забезпечення суспільства інформацією є її телекомунікаційний комплекс.

Відтак, досвід свідчить, що серед більшості розвинутих держав в лідери виходять країни чия економічна потужність визначається не стільки наявністю

природних ресурсів, рівнем розвитку сільського господарства і промисловості, скільки спроможністю забезпечити економічні процеси необхідною інформацією технологічного та маркетингового плану, швидкості використання такої інформації, створення нових інформаційно-інноваційних продуктів у разі необхідності, а також можливостями забезпечити ефективну охорону нематеріальних активів в тому числі і від випадків недобросовісної конкуренції. Отже стає зрозумілим, що інформаційні ресурси країн, регіонів та організацій в цілому набувають стратегічного значення для економіки кожної країни.

Об'єктивно процеси інноваційного розвитку актуалізують увагу як споживачів, так і суб'єктів господарювання до телекомунікаційної сфери, що сьогодні стала базовим чинником сучасної економіки розвинутих країн і одним із найперспективніших і швидко зростаючих сегментів вітчизняної економіки. Відтак названа сфера господарювання потребує виваженої державної законодавчої політики та досконального господарсько-правового забезпечення.

Всі вище перелічені фактори обумовили актуальність та необхідність у ефективного регулювання відносин інформаційно-телекомунікаційного сектору країни задля його подальшого розвитку та зростання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що дослідженню проблем регулювання суспільних відносин телекомунікаційної сфери в національних економіках як в Україні, так і за кордоном, присвячене широке коло робіт В.Андрійчука, М.Гонака, Б.Данілішина, М.Долішнього, Ю.Макогона, Е.Саведбева, О.Чмир, М. Чумаченка., І.Дюмулена, В. Шумілова. Серед іноземних авторів особою уваги заслуговують роботи таких авторів як Дж-Д. Браун, К. Чанг, П. Коухи, Д. Джерадін, Д. Лафф, К. Коєніг, А. Ньюманн, К. Жанг.

Разом з тим, у більшості випадків розглянуті дослідження не фокусують

увагу на особливостях державного регулювання ринку телекомунікаційних послуг. Значною мірою це викликано новизною проблематики, покладеної в основу даної статті. З кожним роком, починаючи з кінця ХХ століття, інформаційно-комунікаційна складова функціонування національних економік кардинально змінюється, вона набуває все суттєвішої значущості та впливу.

Формування цілей. Метою статті є дослідження системи та змісту державного регулювання ринку інформаційно-телекомунікаційних послуг, а відтак і правової природи відповідних відносин та встановлення завдань їх подальшого законодавчого забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних національних систем економічних систем відбувається в умовах постійної активізації процесів глобалізації. Масштаб, характер, структура, якісні і кількісні параметри включення національних економічних систем у ці процеси в цілому визначають перспективи їх подальшого розвитку, місце в системі глобального розвитку економічної діяльності.

В процесі економічного розвитку активне використання телекомунікаційних технологій забезпечує перехід до так званого інформаційного суспільства, коли інформація стає найважливішим економічним ресурсом. Тому активний розвиток телекомунікацій сьогодні являється необхідною умовою економічного прогресу та досягнення розвитку постіндустріального суспільства особливо для країн з перехідною економікою.

Так, державне регулювання телекомунікаційної галузі в Україні відбувається на основі Закону України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року № 1280-IV, в якому існує окрема глава (III) присвячена цій проблемі, а також суміжна глава (II) під назвою «Державне управління». Однак слід зазначити, що детальної і чіткої схеми самого процесу управління та державного регулювання телекомунікаційної діяльності в Законі

України «Про телекомунікації» та інших нормативно-правових актах в даній сфері не міститься.

Відтак, по-перше, треба наголосити на відсутності поняття «державне регулювання у сфері телекомунікацій» у переліку основних понять, які містяться у статті 1 Закону України «Про телекомунікації». Таке поняття, як уявляється, є необхідною умовою для деталізації даного процесу та визначення ефективного кола організаційно-господарських повноважень для правового регулювання відносин в телекомунікаційній сфері.

Згідно зі змістом статті 5 Господарського Кодексу України, де зазначено, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, слід зазначити, державне регулювання телекомунікаційної сфери викликано необхідністю забезпечити публічні інтереси, і головне – національну інформаційну безпеку. Відповідно до цього слід мати на увазі, що в телекомунікаційній сфері виникають як інтереси держави, щодо власних каналів чи прерогатив щодо використання недержавних каналів зв'язку, а також щодо випереджаючого розвитку всієї технологічної бази в телекомунікаційній сфері; так і інтереси, власне, суспільства: інтерес у конкурентності телекомунікаційного ринку (сферу природних монополій, яка притаманна даній сфері, особливо в нашій державі, потрібно знижати, як наприклад, до 20% по кожному окремому сегменту послуг на ринку зв'язку та 20% по всій сфері зв'язку в країні як такому), якості та доступності різноманітних телекомунікаційних послуг, ефективності функціонування телекомунікаційних мереж та послуг, щодо їх забезпечення.

За своїм змістом **державне регулювання**, як таке, – це сукупність інструментів, господарсько-правових засобів, за допомогою яких держава контролює та впливає на всіх учасників ринку з метою забезпечення єдності правового режиму господарювання та його сприятливого характеру для розвитку та функціонування ринку, включаючи надання телекомунікаційних послуг, з врахуванням інтересів їх споживачів та вимог законодавства, що в цілому має бути спрямовано на покращення інвестиційного клімату в країні.[7].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про телекомунікації» метою державного регулювання у сфері телекомунікацій є максимальне задоволення попиту споживачів на телекомунікаційні послуги, створення сприятливих організаційних та економічних умов для залучення інвестицій, збільшення обсягів послуг та підвищення їх якості, розвитку та модернізації телекомунікаційних мереж з урахуванням інтересів національної безпеки. Тобто, державне регулювання в сфері телекомунікацій можна визначити як: «механізм реалізації державним суб'єктом організаційно-господарських повноважень, відповідних господарсько-правових засобів державного регулювання телекомунікаційної діяльності з метою гармонізації публічних та приватних інтересів на ринку телекомунікаційних послуг для підвищення його ефективності».

Слід зазначити, що відповідно Закону України «Про Кабінет Міністрів», та ст. 17 Закону України про телекомунікації державним органом у сфері телекомунікацій є **національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ)**, яка є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України. Дану комісію на сьогодні створено відповідно Указу Президента України №1067/2011 від 23.11.2011, в якому було затверджено, що НКРЗІ є органом державного регулювання у сфері телекомунікацій, інформа-

тизації, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку та здійснює повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду (контролю). В Законі України «Про телекомунікації» у ст. 18 перелічено більш ніж два десятки повноважень цього органу та у ст. 19-1 зазначено способи здійснення державного нагляду (який у статті визначено, як порядок), де вказано, що державний нагляд відбувається шляхом планових та позапланових перевірок, інших заходів відповідних до законодавства.

Оскільки НКРЗІ є колегіальним органом, то в Законі «Про телекомунікації» міститься положення (у статті 20) про склад та порядок призначення її членів. Відповідно до неї у складі комісії входять Голова Комісії та шість членів Комісії, які призначаються строком на 6 років з застереженням, що одна і та ж особа не може бути Головою та/або членом комісії більше двох термінів підряд. Призначаються члени комісії на посади та звільняються з посад Президентом України шляхом видання відповідного указу. Сьогодні це і є однією з ключових проблем регулювання ринку телекомунікаційних послуг, бо ця процедура суперечить загальному порядку призначення службовців на державні посади, прописаному у Законі України «Про Кабінет Міністрів України». Так, у відповідності до Закону України «Про телекомунікації», члени НКРЗІ мають призначатися Президентом України, але в Законі України «Про Кабінет Міністрів України»: «... уряд також вказує на своє право призначати членів НКРЗІ». Це створює неабияку плутанину та недієздатність НКРЗІ. Останнім часом рішеннями судів була скасована ціла низка призначень членів НКРЗІ. Через ці обставини створення стабільності на ринку є нагальною потребою. [6] Щоб вирішити цю дилему потрібно звернутися до статі 6 Конституції України, де зазначено: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поді-

лу на законодавчу, виконавчу та судову», тобто в головному законі країни підкреслено рівність трьох гілок влади – з відси виходить, що дану процедуру треба здійснювати по шаблону процедури вибору суддів, яка зазначена у частині 2 статті 148 Конституції України: «Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України». Виходить, що Президент України, Верховна Рада та Кабінет Міністрів, як вищий орган виконавчої влади, повинні обирати членів НКРЗІ рівно пропорційно.

Виділяють дві сфери державного регулювання: по-перше, це тарифне (цінове) регулювання, що охоплює економічні аспекти, які впливають безпосередньо на ринкові рішення; по-друге, це нетарифне (нецінове) регулювання, що охоплює соціальні та адміністративні аспекти.

Тарифне регулювання спрямовано на створення економічних механізмів, які застосовують переважно як реакцію на зовнішні фактори, що впливають на ринкову ситуацію. Ці механізми є засобом «інтернаціоналізації» пов'язаних з ними витрат, урахуваних під час прийняття рішень із проблем виробництва і споживання. Метою тарифного регулювання є створення економічного механізму, що впливає на поведінку ринку за допомогою зміни співвідношення цін на продукцію. Тарифне регулювання реалізується через системи оподаткування і ціноутворення, а також через митні збори. І здійснюється шляхом або безпосереднього встановлення цін чи тарифів, або шляхом встановлення максимальних і/або мінімальних цін.

В Законі України «Про телекомунікації» існує окрема глава (XI) під назвою «Регулювання тарифів і розрахунків», яка складається з трьох статей в яких не міститься реального механізму складання та регулювання тарифів та розрахунків телекомунікаційній галузі. В статті 66 цього Закону, визначено, що тарифи на телекомунікаційні послуги встановлю-

ються операторами провайдерів телекомунікацій самостійно, за винятком чотирьох випадків:

1. тарифи на загальнодоступні послуги;

2. тарифи на надання у користування каналів електрозв'язку операторів телекомунікацій, які займають монополіне (домінуюче) положення на ринку цих послуг;

3. розрахункові такси за послуги пропуску трафіка до телекомунікаційних мереж операторів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою на певному ринку послуг пропуску трафіка або операторів телекомунікацій, що займають монополіне (домінуюче) становище на ринку телекомунікацій;

4. тарифи на надання в користування кабельної каналізації електрозв'язку операторів телекомунікацій.

Тобто державна політика регулювання тарифів в телекомунікаційній сфері зведена до того, що регулювання самої тарифікації відбувається за відсутності впливу держави, що в свою чергу суперечить дійсності. Наприклад у підпункті 2 пункту 1 статті 67 Закону України «Про телекомунікації» зазначено один з базових принципів національної тарифікації: «залежність рівня тарифів залежить від рівня якості телекомунікаційних послуг», але рівень якості телекомунікаційних послуг визначає держава за допомогою своїх органів, тобто побічно державні органи і є тим самим відправним пунктом у визначенні тарифної політики в цій сфері.

Окремим питанням необхідно поставити відсутність у Законі «Про телекомунікації» поняття *граничного тарифу*, бо в державній політиці тарифікації дане поняття існує. На сьогодні існує три види граничного тарифу в телекомунікаційній сфері відповідно до рішень НКРЗІ: граничний тариф на загальнодоступні телекомунікаційні послуги (Рішення НКРЗІ від 21 червня 2012 року № 308); граничний тариф на надання в користування каналів електрозв'язку операторів телекомунікацій, які займають монополіне

(домінуюче) становище на ринку цих послуг (Рішення НКРЗІ від 21 лютого 2006 року № 202); граничний тариф на універсальні послуги поштового зв'язку (04 грудня 2008 року № 1244).

Відтак необхідно наголосити на важливості закріплення поняття «граничного тарифу» та його різновидів на рівні, що найменш, законів, бо державна політика поступового періодичного зниження вартості граничного тарифу є засобом державного регулювання ефективної телекомунікаційної політики, яка призведе до стимулювання операторів на вітчизняному телекомунікаційному ринку до запровадження інновацій, а також до спрощення доступу споживачів (особливо у сільській місцевості).

Що ж до *нетарифне регулювання*, то воно спрямовано на захист життя, здоров'я, майна, охорону довкілля, а також на встановлення способів організації чи ведення діяльності, правил ліцензування, місця і часу здійснення діяльності, обсягу випуску продукції чи надання послуг тощо. Найважливішим елементом нетарифного регулювання є також контрольні та наглядові функції. У сфері технічного нормування нетарифне регулювання охоплює як аспекти встановлення обов'язкових вимог до продукції та процесів, так і правила здійснення, перевірок і вживання заходів у разі факту порушення.

Відтак, до нетарифного регулювання в телекомунікаційній сфері ми можемо віднести: технічні обмеження телекомунікаційного бізнесу – обмежений ресурс (частотний ресурс, номерний ресурс); встановлення дозвільного порядку (надання ліцензій), як засіб державного регулювання; контроль за дотриманням умов (рівень якості телекомунікаційних послуг); забезпечення контролю зв'язку; надання секретності.

Обмежений ресурс сьогодні один з ключових сегментів державної нетарифної політики в сфері телекомунікацій, бо більшість речей, які люди хочуть мати, виробляються в недостатній кількості (за

винятком позаекономічних благ). Отже, кількість товарів завжди обмежена і повинна якимось чином розподілятися (нормуватися) або за допомогою ціни, або іншими способами. Тому дане поняття в економічній діяльності не є новітнім. Отже, у Законах України «Про телекомунікації» та «Про радіочастотний ресурс» його розділяють на два види: номерний та частотний.

Перший – **номерний** – є технічно обмеженим ресурсом, відповідно до статті 69 Закону України «Про телекомунікації». Розробку та реалізацію технічної політики у формуванні номерного ресурсу здійснює ЦОВЗ (Державна служба зв'язку України). Розподіл, присвоєння та облік номерного ресурсу, видачу і скасування дозволів на його використання, державний нагляд за використанням номерного ресурсу здійснюються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. Процедура розподілу та використання номерного ресурсу детально описана у статті 70 Закону України «Про телекомунікації». По-перше, номерний ресурс надається оператору телекомунікацій національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, на підставі дозволу на термін дії відповідної ліцензії, а якщо вид діяльності не ліцензується – на строк не менше п'яти років, для використання без права передачі іншим особам.

Другий – **радіочастотний** – частина радіочастотного спектра, придатна для передавання та/чи приймання електромагнітної енергії, відповідно до статті 1 Закону України «Про радіочастотний ресурс». Відтак, відповідно до статті 2 даного Закону радіочастотний ресурс України як її природний ресурс є об'єктом права власності Українського народу. Органом управління у галузі зв'язку, розподілу та використання радіочастотного ресурсу в Україні є центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом – Адміністрація

зв'язку та радіочастот України (АЗРЧ). Органом регулювання у сфері користування радіочастотним ресурсом України є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), яка утворюється відповідно до Закону України «Про телекомунікації».

Встановлення дозвільно порядку органами державної влади в телекомунікаційній сфері відбувається наданням **ліцензій** суб'єктам господарювання. Відповідно до Господарського Кодексу України ліцензія – це документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання-ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. Відносини, пов'язані з ліцензуванням певних видів господарської діяльності, регулюються законом. Відповідно до Закону України «Про телекомунікації» ліцензія – це документ, що засвідчує право суб'єкта господарювання на здійснення зазначеного в ньому виду діяльності у сфері телекомунікацій протягом визначеного строку на конкретних територіях з виконанням ліцензійних умов. Регулювання ліцензування в сфері телекомунікацій відбувається на основі глави VIII Закону України «Про телекомунікації». В якій зазначено, що діяльність у сфері телекомунікацій здійснюється за умови включення до реєстру операторів, провайдерів телекомунікацій, а у визначених законом випадках також за наявності відповідних ліцензій та/або дозволів. Перелік видів діяльності у сфері телекомунікацій, що підлягають ліцензуванню міститься у пункті 3 статті 42 Закону України «Про телекомунікації». Правила здійснення діяльності у сфері телекомунікацій є нормативно-правовим актом, що містить перелік організаційних, кваліфікаційних, технологічних вимог, обов'язкових для виконання при здійсненні певного виду діяльності у сфері телекомунікацій, що не підлягає ліцензуванню. Правила здій-

снення діяльності у сфері телекомунікацій та ліцензійні умови встановлює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації та може включати до ліцензій на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій для окремих операторів особливі умови. Наприклад, у галузі мобільного зв'язку третього покоління український Уряд створив дискримінаційні умови для іноземних операторів, надавши тільки одну ліцензію для ВАТ «Укртелеком», де більша частка акцій на той час належала державі, тим самим порушуючи статтю 6 Господарського кодексу України, де зазначені принципи господарювання, а саме забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави. Тобто порушуючи дані принципи, державні органи погіршили та підкреслили проблему іноземного капіталу, яку треба розглядати під кутом обмежень, а не державної, так би мовити, «ліквідації».

Так, усі виробники мусять реєструвати свої засоби бездротового зв'язку, у яких застосовуються технології, що вже пройшли узгодження та отримали дозвіл на використання (наприклад RLAN, Wi-Fi, Bluetooth тощо). Через це процес імпорту, продажу та використання засобів бездротового зв'язку в Україні є надто складним та обтяжливим, що створює необґрунтовані перешкоди для торгівлі. Логічніше було б вимагати реєстрацію не для конкретного продукту, а для самої технології або взагалі скасувати таку реєстрацію, оскільки вона просто дублює процедуру обов'язкової сертифікації. Згідно з правилами СОР, українське за-

конодавство у галузі регулювання сектору телекомунікації має бути повністю гармонізоване з європейськими стандартами. Наприклад, низка стандартів, які застосовуються зараз, є застарілими, а відтак в Україні неможливо зареєструвати або сертифікувати вироби, у яких використовуються всесвітньо визнані новітні бездротові технології. Зараз в Україні цей сектор регулюється двома законами: Закон про телекомунікації та Закон про радіочастотний ресурс. Щонайменше, ці два закони варто було б об'єднати в єдиний Телекомунікаційний кодекс, який був би узгоджений з кращими зразками європейської практики у цьому секторі. Іншою стороною проблеми реєстрації в Україні є неможливість зареєструвати та сертифікувати вироби, у яких використовуються новітні бездротові технології [3].

Одним з ключових принципів діяльності у сфері телекомунікаційних послуг закріпленому у пункті 9 статті 6 Закону України «Про телекомунікації» є забезпечення доступу споживачів до інформації про порядок отримання та якість телекомунікаційних послуг. Якість телекомунікаційних послуг – це один з провідних чинників завдяки якому і виникає конкурентоспроможність на ринку телекомунікацій. Дане питання регулюється вищезазначеним законом та також Постановою Кабінету Міністрів «Правила надання і отримання телекомунікаційних послуг» від 11 квітня 2012 року.

В даному аспекті існує також поняття **граничний показник якості** воно висвітлено у відомчих нормативно-правових актах НКРЗІ та міністерства транспорту і зв'язку, однак в Законі України про телекомунікації відсутнє визначення даного поняття, не зафіксовані вимоги до нього.

Також наріжним питанням залишається питання конвергенції. Частотного ресурсу не вистачає в повному обсязі задля подальшого прискореного розвитку галузі. Але сьогоднішній технічний

рівень передачі інформації в тому числі і оборонного значення є питанням відкритим, як на мене, необхідно створити комісію експертів, бо розподіл частот у державі є питанням досі неврегульованим: 80% частот залишається у розпорядженні Міністерства оборони, а, від-

повідно, 20% – розподілені між операторами зв'язку. Така ситуація в багатьох моментах не дає можливості приймати оптимальні рішення стосовно забезпечення конкурентоспроможності операторам та ринку телекомунікаційних послуг загалом.[6]

Література

---

1. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях: Навчальний посібник /Р.П.Бойчук, Д.В.Задихайло, В.М.Пашков. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. – 384 с.
2. Волков Ю. В. 4. Телекоммуникационное право: учебное пособие. Издатель: Волков Ю.В. – Екатеринбург. 2011. – 94 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telecomlaw.ru/studyguides/telecom%201-5.pdf>
3. European Business Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://af.attachmail.ru/cgi-bin/readmsg/eba_fta_position_paper_ukr.txt?rid=3002490474&&id=1277313320000000948;0;1&mode=attachment&channel
4. Волков Ю.В. Субъекты телекоммуникационного рынка. –Екатеринбург. 2007 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usla.ru/structure/dissovet/Volkov-aref.pdf>
5. Волков Ю. В. Анонимные субъекты телекоммуникационных сделок //Право и экономика, 2006. № 7. С. 56–58. (0,25 п.л.)
6. В.В.Тронько. Регулювання ринку телекомунікаційних послуг: міжнародний досвід // Ефективна економіка. – № 7 – 2010 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=256>.
7. Є.П. Бондаренко, Д.М. Дмитренко. Механізм державного регулювання ринку фінансових послуг. – 2010 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2010_2/29_02_04.pdf8.
9. Б.С. Гольдштейн, Н.А.Соколов, Г.Г. Яновский. Сети связи: Учебник для ВУЗов. СПб.: БХВ-Петербург, 2010. – 400с., илл.